

ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΟΡΕΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ : "ΠΥΡΣΟΥ", Α. Ε.
1940

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΟ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΝ ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΡΗΓΑ

ὑπό

ΛΠ. Β. ΔΛΣΚΑΛΑΚΗ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βιέννης ἀνακάλυψις τοῦ φακέλου τῶν ἀνακρίσεων, τῶν ὑπουργικῶν ἐκθέσεων καὶ τῶν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων τῆς Αὐστρίας μετὰ τῆς Τουρκίας διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ρήγα Βελεστινλή καὶ τῶν συμμαρτυρησάντων συνεργατῶν του καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ἱστορικὴ ἔρευνα καὶ κριτικὴ ἐξονύχισις, διέλυσαν κατὰ μέγιστον μέρος τοὺς θρύλους ἐνὸς αἰῶνος καὶ ἔδωσαν σάρκα καὶ ὄσθα ἱστορικῆς πραγματικότητος εἰς τὸ μεγαλουργὸν ἐπιχείρημα καὶ τὸ δραματικὸν τέλος τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας Ρήγα Βελεστινλή (1). Ἐν τούτοις, παρ' ὅλας τὰς σημειωθείσας μέχρι σήμερον φιλοτίμους προσπάθειας τῶν Ἑλλήνων ἐρευνητῶν, πέπλος βαθύς μυστηρίου καλύπτει εἰσέτι πᾶν τὸ ἀφορῶν τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα καὶ τὴν ἐν γένει ζωὴν τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἥρωος πρὸ τῆς ἐκ Θεσσαλίας ἀναχωρήσεως. Εἰς τὰ πρό τινος ἐκδοθέντα δύο ἔργα ἡμῶν περὶ Ρήγα

(1) Τὸ πρῶτον τμήμα τῶν σχετικῶν πρὸς τὸν Ρήγαν ἐπισήμων ἐγγράφων ἔφερεν εἰς φῶς ὁ Γάλλος καθηγητὴς τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ἐν τῇ Σχολῇ Ἀνατολικῶν γλωσσῶν τῶν Παρισίων *Αἰμίλιος Λαγράνδ*. Ἐδημοσιεύθη μετὰ μεταφράσεως ὑπὸ *Σπ. Λάμπρου*, εἰς Δελτίον Ἐθνολ. καὶ Ἱστορ. Ἐταιρείας Τ. Β (1889-91) καὶ εἰς χωριστὸν τεύχος: Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων... Ἀθ. 1891. — Τὸ δεύτερον μέρος, περιλαμβάνον κυρίως τὴν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀλληλογραφίαν τῶν ἀρχῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος καὶ παραμεῖναν ἀπρόσιτον ἐν τῷ μυστικῷ αὐτοκρατορικῷ ἀρχεῖῳ μέχρι τοῦ 1927, ἀνεκαλύφθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ ἀνηγγέλθη διὰ τῆς ἐν Βιέννῃ ἑλληνικῆς πρεσβείας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὰ νέα ταῦτα ἔγγραφα ἐδημοσιεύθησαν μετὰ μεταφράσεως καὶ εἰσαγωγῆς, ὑπὸ *Κωνστ. Ἀμάντου*, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή, Ἀθ. 1930. Διεσκορπισμένα τινὰ σχετικά ἔγγραφα ἀνευρέθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν μεταγενεστέρως (βλ. Βιβλιογραφίαν τοῦ περὶ Ρήγα ὡς κατωτέρω ἔργου μου).

Βελεστινλή⁽¹⁾ ἐπεχειρήσαμεν τὴν κριτικὴν ἀνάλυσιν καὶ τὴν συνθετικὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐθνικοῦ καὶ φιλολογικοῦ ἔργου του, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς τότε ἐν τῇ Βαλκανικῇ καὶ τῇ ἀνατολικῇ Μεσογείῳ καταστάσεως, ὡς καὶ τῶν συνθηκῶν τῆς συλλήψεως καὶ τοῦ τραγικοῦ τέλους του. Διὰ λόγους ἐμμοιῆς εἰς τὸ χαραχθὲν πρόγραμμα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν ἐπαρκῶν στοιχείων, περιορίσθημεν τότε εἰς ὀλίγας γραμμὰς ἀφορώσας τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα καὶ τὴν ἐν γένει νεανικὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ζωὴν τοῦ Ρήγα. Ἴδῃ παραθέτομεν πάντα τὰ εἰς γνῶσιν ἡμῶν περιελθόντα στοιχεία, τὰ ὅποια ἴσως δύνανται νὰ ἀποτελέσωσι τὴν βάσιν περαιτέρω ἐρευνῶν πρὸς ὀριστικὴν διαφώτισιν τοῦ τόσον ἐνδιαφέροντος ἡμᾶς τοῦ «Ἑλληνας ἱστορικοῦ τούτου αἰνίγματος».

Ἦνε ἄξιον ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως, ὅτι ὁ Ρήγας, οὔτε εἰς τὰ ἔργα του, οὔτε πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ περιβάλλοντός του, ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀπολογία του πρὸ τοῦ δικαστοῦ τῆς Βιέννης ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ὀνόματός του, τῆς οἰκογενείας του καὶ τῆς ἐν γένει πρὸ τῆς ἐκ Θεσσαλίας ἀναχωρήσεώς του ζωῆς του. Τὸ πρῶτον ἔργον του «Σχολεῖον τῶν Ντελικάτων ἐραστῶν», ἐκδοθὲν ἐν Βιέννῃ τῷ 1790, φέρει τὸ ὄνομα «ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΙΙ ΘΕΤΤΑΛΟΥ», εἰς δὲ τὸν πρόλογον ὁ συγγραφεὺς ὑπογράφει ἀπλῶς «ὁ Ρήγας». Μὲ τὸ ἴδιον ἀκριβῶς ὀνοματεπώνυμον τοῦ Ρήγα Βελεστινλή Θετταλοῦ ἐμφανίζεται εἰς τὸ κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος ἐκδοθὲν ἔργον του «Φυσικῆς ἀπάνθισμα...», ἐν ᾧ εἰς τὸν πρόλογον τούτου, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀφιέρωσιν ἀρκεῖται πάλιν νὰ ὑπογράφη «ὁ Ρήγας». Εἰς τὸ ἑπτὰ ἔτη βραδύτερον ἐκδοθὲν βιβλίον «Ὁ Ἰθικὸς Τρίπους», περιέχον τρία ξένα ποιητικὰ ἔργα, εἰς μὲν τὸν τίτλον δὲν ὑπάρχει ὄνομα συγγραφέως ἢ μᾶλλον μεταφραστοῦ, εἰς δὲ τὴν ἀφιέρωσιν, αὐτὴν τὴν φορὰν, ὑπογράφει: «Ρήγας Βελεστινλῆς ὁ Θετταλός». Ὑπὸ τὸ ἴδιον τέλος ὀνοματεπώνυμον ἐμφανίζεται εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ 4^{ου} τόμου τοῦ «Νέου Ἀναχάρσιδος», ὅπως καὶ εἰς τὴν «Χάρταν τῆς Ἑλλάδος» καὶ εἰς τὴν «Γενικὴν Χάρταν τῆς Μολδοβίας» καὶ εἰς τὴν «Χάρταν τῆς Βλαχίας» καὶ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ

(1) *Ap. Dascalakis, Rhigas Veletinlis (La Révolution Française et les préludes de l'Indépendance Hellénique), Paris 1937. Ap. Dascalakis, Les œuvres de Rhigas Veletinlis (étude bibliographique suivie d'une réédition critique avec traduction française de la brochure révolutionnaire confisquée à Vienne en 1797), Paris 1937.*

Ἐν τῷ πρώτῳ ἐκ τῶν ἔργων τούτων (σελ. 199—224) παρέχεται λεπτομερὴς κριτικὴ βιβλιογραφία πασῶν τῶν περὶ Ρήγα πηγῶν καὶ τῶν μεταγενεστέρων βοηθημάτων, ὡς καὶ τῶν εἰδικῶν ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐκδεδομένων συγγραφῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου.

Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔργα ἔχοντα ποιάν τινα ἔμμεσον σχέσιν πρὸς τὸ παρασκευαζόμενον ἀπελευθερωτικὸν κίνημα καὶ ἐκδοθέντα τὸ ἔτος 1797, ἔτος τῆς συλλήψεώς του (¹).

Δέον γὰρ σημειωθῆναι, ὅτι εἰς τὰ «Στοιχεῖα Φυσικῆς» καὶ εἰς τὴν ὀπισθεν τοῦ προλόγου σελίδα ὑπάρχει ἐπίγραμμα ἐκ δέκα στίχων εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Ἑλληνοῦ ἐκδότου, φίλου καὶ συνεργάτου τοῦ Ρήγα, Γεωργίου Βεντότη, ἀφιερωμένον εἰς τὸν συγγραφέα, ὃστις ὀνομάζεται «Ρήγας». (Ἦνὲ γὰρ Ἑλλήνων σοφός, οὔτινος οὐνομα Ρήγας). Τὸ ἐπίγραμμα ἄλλως τε τοῦτο δικαίως χαρακτηρίζεται προφητικόν, διότι, δημοσιευθὲν ἑπτὰ ὅλα ἔτη πρὸ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου αὐτοῦ, προλέγει ἔν τινι μέτρῳ τὴν μετέπειτα ἑθνικὴν προσπάθειαν τοῦ Ρήγα, διὰ τῶν δύο τελευταίων στίχων:

Ζώης Νεστόριον βίον ὦ τᾶν, Ἑλλάδος υἱας
 Ίαντοδαπῆ σοφίῃ ὄφρ' ἔξ ὕπνου ἀποσείσης.

Ἐπίσης, εἰς τὸν «Νέον Ἀνάχαρσιν», εἰς τὴν ὀπισθεν τοῦ τίτλου σελίδα, ὑπάρχει ἔν ὑπὸ ἀνωύμου συντεταγμένον ἀρχαῖον ἐπίγραμμα:

Μοῦνος ἔην πινάκεσσι κατένθητο πατρίδα Ῥήγας,
 Καίγε ὅσ' ἦδε φέρει βίβλος ἀπειρεσίη.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐπίγραμμα εἶναι ἀφιερωμένον «εἰς τὸν Φεραῖον Ρήγαν». Ἀλλ' οὐδαμῶς δυνάμεθα νὰ ἀντλήσωμεν ἐκ τῆς ἀφιερώσεως ταύτης τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Ρήγας τυχὸν ἐχρησιμοποίησέ ποτε τοιοῦτον ὄνομα, ὅπερ θὰ ἐδικαιολόγει ἔν τινι μέτρῳ τὴν μεταγενεστέραν ἐπικλησίν του ὡς «Ρήγα Φεραίου». Ἀπλοῦστατα, ὁ συνθέτης τοῦ ἀρχαίου ἐπιγράμματος μετέφερεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως «Ρήγας Βελεστινλῆς» διὰ τὸ ὁμοίμορφον τοῦ συνόλου, γράψας «εἰς τὸν Φεραῖον», δηλαδὴ τὸν ἐκ Φεράων, τὸν ἐκ Βελεστίνου.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ διασωθέντα, ἐλάχιστα ἄλλως τε, ἰδιόχειρα σημειώματα ἢ ἄλλα στοιχεῖα ἰδιωτικῆς ζωῆς τοῦ ἐθνομαρτυροῦ, δὲν ἀνευρίσκωμεν παρὰ τὸ ὄνομα «Ρήγας» ἢ «Ρήγας Βελεστινλῆς». Οὕτω, εἰς μίαν ἀγωγὴν, ἦν ἡγειρεν ἐναντίον τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Χριστοδούλου Κιρλιανοῦ, βαρῶνου Λάγγενφελδ, διὰ καθυστέρησιν μισθῶν τῆς ὡς γραμματέως ὑπηρεσίας αὐτοῦ, ὑπογράφεται «Ρήγας» (²). Εἰς ἔν ἄλλο γαλλιστὶ συντεταγμένον σημείωμα πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Πούλιου, ἀφορῶν

(¹) Βλ. πιστὴν βιβλιογραφίαν τῶν ἔργων τοῦ Ρήγα ἐν τῷ προμνημονευθέντι ἔργῳ μου «Les œuvres de Rhigas Velestinlis...», σελ. 9—21.

(²) Δημοσιεύματα τοῦ Ν. Jorga εἰς Annales de l'Académie Roumaine, sect. hist. ser. II, t. 36 (1914) p. 929.

έγγραφὴν ὡς συνδρομητοῦ εἰς τὴν «Ἐφημερίδα», ὑπογράφει ἐπίσης «Riga»⁽¹⁾.

Θὰ ἤλπιζέ τις νὰ διαφωτισθῇ περισσότερο περὶ τοῦ ἀκριβοῦς ὀνοματεπωνύμου τοῦ ἐθνομάρτυρος ἡμῶν ἐκ τοῦ φακέλλου τῶν ἀνακρίσεων τῆς Αὐστριακῆς δικαιοσύνης, ὑπὸ τῆς ὁποίας ὁ Ρήγας καὶ οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ ὑπεβλήθησαν εἰς μακρὰν βασανιστικὴν ἀνάκρισιν καὶ ἦτις ὑπέβαλε περὶ αὐτῶν μακρὰ πορίσματα. Εἰς τὸ πόρισμα τὸ περιλαμβάνον καὶ περίληψιν τῶν ἀπολογιῶν τῶν κατηγορουμένων συνωμοτῶν μετὰ τῆς δηλωθείσης ταυτότητός των, ἀναγιγνώσκομεν: «ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς ἡλικίας ἐτῶν 40, γεννηθεὶς ἐν Φεραῖς τῆς Θεσσαλίας». (Riga Velestinli, 40 Jahre alt, von Ferris in Thessalien gebürtig...)⁽²⁾.

Καὶ εἰς πάντα τὰ λοιπὰ ἔγγραφα, εἴτε τῆς ἀστυνομίας καὶ τῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς, εἴτε τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Βιέννης μετὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Αὐστριακοῦ πρεσβευτοῦ, ὁ ἐθνομάρτυς ὀνομάζεται «Ρήγας Βελεστινλῆς». Ἄν εἰς τινὰ ἐκ τῶν Γερμανιστὶ ἢ Γαλλιστὶ συντεταγμένων ἔγγράφων τούτων φέρεται ὄχι «Velestinlis» ἀλλὰ «Velestinlis» ἢ «Welestanlis» ἢ «Velestinlis» κλπ., εἶνε προφανές, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἄλλου ὀνόματος, ἀλλὰ περὶ ἐλαφροῦς παραμορφώσεως ὑπὸ τοῦ συντάκτου τοῦ ἔγγράφου ἢ τοῦ ἀντιγραφέως, συνηθιστάτης ἄλλως τε καὶ σήμερον προκειμένου περὶ Ἑλληνικῶν ὀνομάτων γραφομένων ὑπὸ ξένων. Εἶνε πάντως ἄξιον παρατηρήσεως τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ρήγας, ἐν ᾧ καλεῖ ἑαυτὸν πάντοτε Βελεστινλῆν, λόγῳ τῆς ἐκ Βελεστίνου καταγωγῆς του, καὶ οὐδέποτε Φεραῖον, εἰς τὴν κατάθεσιν αὐτοῦ δηλοῖ, ὅτι ἐγεννήθη ὄχι εἰς τὸ Βελεστίνον, ἀλλ' εἰς τὰς Φεράς, χρησιμοποιοεῖ δηλαδὴ τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ὄνομα.

Προσφεύγοντες εἰς τὰς πληροφορίες τῶν συγχρόνων, οἵτινες εἴτε ἐγνώρισαν προσωπικῶς τὸν Ρήγαν, εἴτε ἔζησαν πλησίον προσώπων, ἅτινα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γνωρίζωσι τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν του, δὲν διαφωτιζόμεθα περισσότερο. Εἰς τὰς διαφόρους Εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας τῆς ἐποχῆς, εἰς τὰς ὁποίας ἀνηγγέλθη ἢ σύλληψις, ἢ παράδοσις εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τὸ μαρτύριον εἰς τὸ Βελιγράδιον, ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς «Ρήγας»⁽³⁾. Ὁ μόνος ξένος συγγραφεὺς, ὅστις, ζῶντος ἔτι τοῦ

(1) Τοῦ αὐτοῦ εἰς Rivista storica t. I (Βουκουρέστιον 1915) σελ. 35. Βλ. καὶ Εἰσαγωγὴν Κ. Ἀμάντου, εἰς Ἀνέκδοτα ἔγγραφα... σελ. θ. ὑπόσημ.

(2) Λεγρὰνδ—Λάμπρου, ὡς ἄνωτ. σελ. 58 κ. ἐξ.

(3) Πᾶσαι αἱ ὑπὸ εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων καὶ ὑπὸ τύπον ἐνημερότητος ἀναγραφεῖσαι περὶ Ρήγα καὶ τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ πληροφορίες, ὅσαι κατέ-

Ρήγα, γνωρίζει τὰς φιλολογικάς, ἰδίως χαρτογραφικάς, ἐργασίας του, ἰσχυρίζομενος μάλιστα, ὅτι ἐγνώρισε καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον προσωπικῶς ἐν Βιέννῃ, ὁ Γερμανὸς ἱστοριογράφος Engel, γράφει, ὅτι εἶναι «Θεσσαλὸς ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς παλαιᾶς Σερβίτσας, φέρων τὸ νεοελληνικὸν ὄνομα Ρήγας» (¹).

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ ἀπομνημονευματογράφους τῶν προεπαναστατικῶν καὶ ἐπαναστατικῶν χρόνων, οἵτινες, ὡς ζήσαντες εἰς τὸ περιβάλλον τῶν παραδόσεων περὶ Ρήγα καὶ ὡς ἀμέσως ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνομάρτυρος, ἔδει νὰ εἶναι περισσύτερον διαφωτισμένοι, δὲν προσθέτουσι τίποτε ἐπὶ πλέον, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀκριβὲς ὄνομά του. Ὁ Γεώργιος Ζαβείρας εἰς τὸ βιογραφικὸν τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς περιόδου τῆς δουλείας ἔργον του, ὅπερ ἐδημοσιεύθη μὲν τῷ 1872, ἐγράφη ὅμως περὶ τὸ 1804, ἔξ δηλαδὴ μόλις ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρήγα καὶ δὴ ὑπὸ Ἕλληνας ζῶντος ἐν Αὐστρουγγαρία, τὸν ὀνομάζει «Ρήγαν Βελεστινλῆν Θεσσαλόν» (²).

Ἐν ἀνωνύμως ἐκδοθὲν ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ Ἕλληνας πατριωτικὸν ἐπαναστατικὸν φυλλάδιον, φέρον τὸν τίτλον «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», εἶναι ἀφιερωμένον «εἰς τὸν τύμβον τοῦ μεγάλου καὶ ἀειμνήστου Ἕλληνος Ρήγα» (³). «Ρήγαν ἐκ Βελεστίνου» ἀποκαλεῖ αὐτὸν καὶ ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς τῆς ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Καποδιστριαίου ἀνευρεθείσης βιογραφίας (⁴).

στη δυνατὸν νὰ περιέλθωσιν εἰς γνῶσίν μου, περιελήφθησαν εἰς τὸ προαναφερθὲν ἔργον μου *Rhigas Velestinlis*, σελ. 207.

(¹) «Welches Vergnügen gewährte mir nicht die Bekanntschaft eines jetzt in Wien befindlichen Thessaliers, aus der Gegend des alten Servitza, Namens Riga, welches man Neu-Griechisch *Riga* ausspricht...». (*Johann Christian von Engel*, *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*, Halle 1797, τ. 1ος, σελ. 473). Βλ. καὶ *Nestor Camariano*, *Contributions à la bibliographie des œuvres de Rigas Velestinlis* (κριτικὴ ἀνάλυσις τῶν περὶ Ρήγα ἔργων μου, δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ περιοδικῷ «*Balkanica*» τοῦ Βουκουρεστίου, 1938. Ἀντικριτικὴν ἀπάντησιν ἐδημοσίευσα ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ περιοδικῷ «*Νέα Ἰστορία*», τόμος 24ος, 1938).

(²) *Γ. Ζαβείρας*, Ἑλληνικὸν θέατρον, Ἀθ. 1872, σελ. 522.

(³) «Ἑλληνικὴ νομαρχία, ἦτοι Λόγοι περὶ ἐλευθερίας... πρὸς ἀφέλειαν τῶν Ἑλλήνων, παρὰ ἀνωνύμου τοῦ Ἕλληνος, ἐν Ἰταλίᾳ 1806». Ἀποδίδεται συνήθως εἰς τὸν μετέπειτα πρωθυπουργὸν Ἰω. Κωλέττην, ἀλλ' ἄνευ θετικῶν ἀποδείξεων.

(⁴) «*Notizie intorno Riga Velestino*» εἰς Σπ. Θεοτόκη, *Οἱ τελευταῖοι χαιρετισμοὶ τοῦ Ρήγα*, Ἀθ. 1931, σελ. 31 : «*Riga di Velestino, così chiamato perchè nacque in Velestino sulla Thessaglia...*». Ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς τοῦ πρὸς διαφώτισιν τοῦ Ἰω. Καποδιστριαίου συντεθέντος βιογραφικοῦ τούτου σημειώματος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἔλαβε τὰς πληροφορίες του ἐκ τοῦ Γεωργίου

Τῷ 1812, εἰς συμπληρωματικὸν τόμον γαλλικοῦ λεξικοῦ ἐδημοσιεύθη βιογραφία τοῦ Ρήγα, ἣν ἀποδίδομεν εἰς τὸν Ἀνδρέαν Μουστοξύδη. Καὶ ἐν αὐτῇ, ὀνομάζεται ἀπλῶς «Ρήγας» (¹). Εἰς τὸ ἴδιον ὄνομα περιορίζεται καὶ ὁ Ἕλληνας ἐν Παρισίοις ζήσας λόγιος καὶ φίλος τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ Κωνσταντῖνος Νικολόπουλος, ὅστις, ἐν ἔτει 1824, ἐδημοσίευσεν ἐμπεριστατωμένην βιογραφίαν τοῦ πρωτομάρτυρος (²). Οὐδὲν ἔτι προσθέτει ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντῖνος Κούμας, ὅστις ἐν ταῖς ἐξόχως διδακτικαῖς διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην «Ἱστορίαις τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων» παραθέτει πληροφορίας τινὰς περὶ Ρήγα καὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ὕμνων αὐτοῦ (³). Ἦτο δὲ ἐνδεικνυμένως ὁ Κούμας νὰ γνωρίζῃ, ὅχι μόνον διότι ἦτο Θεσσαλὸς καὶ εἶχε διέλθει τὰ νεανικὰ αὐτοῦ ἔτη ἐν Θεσσαλίᾳ ὡς διδάσκαλος, ὅπως καὶ ὁ Ρήγας, ἀλλὰ καὶ διότι διῆλθε πολλὰ μειέπειτα ἔτη τῆς ζωῆς του ἐν Βιέννῃ, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ φιλολογικοῦ περιβάλλοντος, ὅπερ θὰ εἶχεν ἀσφαλῶς γνωρίσει τὸν Ρήγαν. Αὐτὸ τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τοῦ λογίου καὶ ἀγωνιστοῦ Γ. Λαοσίγη, ὅστις τῷ 1820 ἀφιέρωσε δραματικὸν ἔργον του εἰς τὸν Ρ[ήγαν] Β[ελεστινλῆν] (⁴).

Τέλος, ὁ ἀνώνυμος συντάκτης ἐπιστολῶν περὶ ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως δημοσιευθεισῶν τῷ 1824 Γερμανιστὶ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Κατακουζηνοῦ, ὅστις δὲν εἶνε ἄλλος παρὰ ὁ ἴδιος αὐτοῦ ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος Κατακουζηνός, μαχόμενος τότε ἐν Ἑλλάδι ὑπὲρ ἐλευθερίας, παρέχει σημαντικὰς εἰδήσεις περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα, συλλεγεῖσας ἀσφαλῶς ἐν Βουκουρεστίῳ, ἐνθα πάντες ἐγνώριζον τὸν Ρήγαν. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο δημοσιεύεται ἐπίσης διὰ πρώτην φορὰν

Καλαφίτου «συμπατριώτου καὶ φίλου τοῦ Ρήγα, παραστάντος κατὰ τὴν σύλλημίν του ἐν Τεργέστη».

(¹) Dictionnaire Universel, historique, critique et bibliographique.... 9me édition tome XIX (supplement), Paris 1812, σελ. 464 κ. ἔξ. Ἡ σπουδαιότης αὐτῆς βιογραφίας τοῦ Ρήγα ἀνεκαλύφθη ὑφ' ἡμῶν πρό τινος χρόνου καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν μεταφράσει ἐν τῷ περιοδικῷ «Νέα Ἑστία», τ. 22 (1937) σελ. 1366 - 1369 ἐνθα καὶ παρεθέσαμεν τοὺς λόγους δι' οὓς ἀποδίδομεν ταύτην εἰς τὸν Ἀνδρέαν Μουστοξύδη.

(²) G. Nicolopoulos, Notice sur la vie et les écrits de Rhigas... Paris 1825 (ἀναδημοσίευσις ἐκ τῆς Revue encyclopédique, février 1824).

(³) Κ. Κούμας, Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τόμοι 1 - 12 ἐν Βιέννῃ 1932 - 1938. Περὶ Ρήγα τ. 12 σελ. 60 κ. ἔξ.

(⁴) «Ἑλλάς, πρόλογος εἰς τὴν τραγωδίαν Α[ρμόδιος] καὶ Α[ριστογείων] συντεθειῖς παρὰ τοῦ Γεωργίου Λυσάνου... ἐν Μόσχα 1820». Ἡ ἀφιέρωσις ἔχει «πρὸς τὰς ἑρὰς σκιὰς Ρ... τοῦ Β... καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς πατρίδος κλεινῶς ἀποθανόντων εὐλαβῶς ἀνατίθῃσιν ὁ συγγραφεύς». Βλ. προχειρότερον Νικ. Λάσκαρη, Ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου, Ἀθ. 1938, σελ. 172.

ἢ εἰκὼν τοῦ Ρήγα. Ἐν τούτοις, ὁ συγγραφεὺς περιορίζεται καὶ αὐτὸς νὰ τὸν ἀποκαλῆ Ρήγαν, οὐδὲν ἄλλο προσθέτων περὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ αὐτοῦ ὀνόματος⁽¹⁾.

Περίεργος ἀληθῶς εἶναι ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Γερμανοῦ Φιλέλληνος Iken, καθ' ἣν τὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα ὑποδηλοῖ τὴν βασιλικὴν καταγωγὴν του. Δίδει μάλιστα ὁ Iken καὶ τὴν λεκτικὴν ἐρμηνείαν: Rex-Rhē-Rhēgas⁽²⁾. Κατὰ τινὰς πληροφορίας, ὁ Iken εἶχε λάβει τὰς ἐμπεριεχομένας ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ εἰδήσεις ἀπὸ τὸν Ἑλληνα λόγιον Στέφανον Κανέλλον, ὅστις κατήλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διαρκούσης τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀπέθανεν τῷ 1823 ἐν Κρήτῃ. Δεδομένου δέ, ὅτι ὁ Κανέλλος εἶχε διέλθει τὰ προηγούμενα ἔτη τῆς ζωῆς του ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τῆς Βιέννης, αἱ πληροφορίες αἷς ἔδωσεν εἰς τὸν Iken περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Ρήγα, ὅσον καὶ ἂν φαίνονται παράδοξοι, εἶναι πάντως χαρακτηριστικαὶ τοῦ πόσον ὁ πρωτομάρτυς τῆς ἐλευθερίας εἶχεν ἀπὸ τότε ὑψωθῆ ἐν τῇ ἑλληνικῇ συνειδήσει.

Θὰ ἀνεμύνομεν διαφωτιστικωτέρας πληροφορίας ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Χριστοφόρου Περραιβοῦ, ὅστις οὐ μόνον ἐγνώρισε προσωπικῶς τὸν Ρήγαν καὶ διετέλεσεν ἐν γνώσει τῶν ἐπαναστατικῶν αὐτοῦ σχεδίων, ἀλλὰ καὶ συνεταξίδευσεν, ὅταν οὗτος κατήρχετο εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ παρέστη κατὰ τὴν σύλληψιν ἐν Τεργέστη, διαφυγὼν αὐτὸς ὡς ἐκ θαύματος. Ἐξῆσε δὲ ὁ Περραιβὸς μέχρι τοῦ 1861, τρία σχεδὸν τέταρτα αἰῶνος ἀπὸ τῶν δραματικῶν γεγονότων, τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς. Ἄλλ' ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς ὑπῆρξεν ἀκριβῶς ὁ σπείρας τὴν σύγχυσιν περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ὁ κυριώτερος αἷτιος τῆς μεταλλαγῆς τοῦ «Βελεστινλῆς» εἰς «Φεραῖος». Εἰς τὰ «Πολεμικὰ ἀπομνημονεύματα», ἐκδοθέντα τὸ ἔτος 1836, ἐδημοσίευσεν τὴν εἰκόνα τοῦ πρωτομάρτυρος καὶ κάτωθι αὐτῆς «ΡΙΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ», εἰς ὃν καὶ ἀφιερῶ τὸ ἔργον του, εἰς δὲ τὸν πρόλογον παραθέτει τὰς προσωπικὰς αὐτοῦ ἀναμνήσεις περὶ τοῦ «Ρήγα Φερραίου τοῦ Θεσσαλοῦ», τοῦ ὁποίου, ὡς μετὰ περισσῆς ὑπερηφα-

(1) Briefe eines Augenzengen der Griechischen Revolution vom Jahre 1821. Nebst einer Denkschrift des Fürsten Georg Kantacouzeno über die Begebenheiten in der Moldau und Wallachei in den Jahren 1820 und 1821. Halle 1824. σελ. 12 καὶ 138.

(2) Karl Iken, Leucothéa, eine Sammlung von Briefen eines geborenen Griechen über Staatswesen, Literatur und Dichtkunst des neueren Griechenlands, Leipzig 1825, T. 1—2, εἰς τόμον 1ον σελ. 291.

νείας ὑπομνησκει, ὑπῆρξε συναγωνιστής⁽¹⁾. Τὸ κακὸν δὲ ἦτο, ὅτι ὁ Περραιβὸς ὄχι μόνον δὲν ὑπεδήλωσε τὴν ὑπ' αὐτοῦ αὐθαίρετον κλήσιν τοῦ Ρήγα ὡς Φεραίου, ἀλλὰ καὶ ἀπέδωκεν αὐτὴν εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν ἔθνομάρτυρα, γράφας: «Ἡ Πατρίς τοῦ Ρήγα ὠνομάζετο τὸ πάλαι Φερραί, νῦν δὲ καλεῖται Βελεστίνος· ὅθεν τὸ πάτριον ὄνομά του ποτὲ μὲν Ρήγας Φεραῖος, ποτὲ δὲ Ρήγας Βελεστινλῆς τὸ γράφει εἰς τὰ συγγράμματά του»⁽²⁾.

Τοῦτο οὐδόλως εἶναι ἀκριβές. Εἰς οὐδὲν τῶν συγγραμμάτων του ὁ Ρήγας ἀποκαλεῖ ἑαυτὸν Φεραῖον. Εἶναι πιθανὸν ὁ Περραιβὸς νὰ εἶχεν ἴδῃ ἄλλοτε καὶ νὰ μὴ ἐνεθυμεῖτο πλέον καλῶς, ὅταν ἔγραφε τὰ ἀπομνημονεύματά του, τὸ ἐν τῷ «Νέῳ Ἀναχάρσιδι» ἀφιερωμένον πρὸς τὸν «Φεραῖον Ρήγαν» προμνημονευθὲν ἐπίγραμμα. Ἄλλ' ὡς ἐτονίσθη ἤδη, τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ἔγραψεν ὑπὸ ἑτέρου καὶ ὑπὸ τούτου ἐξελληνίσθη τὸ ὄνομα Βελεστινλῆς χάριν τοῦ ὁμοιομόρφου καὶ πρὸς ὑποδήλωσιν ὄχι ἐπωνύμου, ἀλλὰ «τοῦ ἐκ Φερῶν καταγομένου Ρήγα». Ἀντιθέτως, ὁ Ρήγας χρησιμοποιεῖ καὶ εἰς τὰ συγγράμματά του καὶ ἐν τῇ ἰδιωτικῇ του ζωῇ τὸ Βελεστινλῆς ὡς εἶδος οἰκογενειακοῦ πλέον ὀνόματος. Ἄλλως τε, ὁ Περραιβός, δεινὸς λάτρης τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, εἶχε τὴν κλίσιν τῆς κατασκευῆς ἐπωνύμων ἐξ ἀρχαίων ὀνομάτων πόλεων ἢ περιφερειῶν, πράξας τὸ ἴδιον καὶ δι' ἑαυτόν. Ἀληθῶς, ἤθελε παραμείνει ἀγνωστον τὸ πραγματικὸν οἰκογενειακὸν ὄνομα τοῦ ἐνθουσιώδους τούτου ἀποστόλου τῆς Φιλικῆς Ἐπαιρείας, ἀγωνιστοῦ καὶ λογίου, ἂν τὰ ἔγγραφα τῶν ἀνακρίσεων τῆς Βιέννης δὲν μᾶς ἐπέτρεπον, ὅπως, σχεδὸν μετὰ θετικότητος, διαγνώσωμεν, ὅτι ὠνομάζετο Χριστόφορος Χατζηβασίλης⁽³⁾. Ἄλλ' ὁ ἴδιος, ἀφ' ἧς διέφυγεν, ἂν καὶ ἑταῖρος τοῦ Ρήγα, τὴν σύλληψιν ἐν Λύστρια καὶ κατήλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν χρησιμοποιεῖ πλέον εἰμὴ τὸ ὄνομα Περραιβός, ἐνθυμηθεὶς, ὅτι κατήγετο ἐκ Θεσσαλίας, τῆς χώρας τῶν Περραιβῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι, καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο παρέμεινεν ἐν τῇ νεοελληνικῇ ἱστορίᾳ.

Οὐδεμία λοιπὸν ἀμφιβολία, ὅτι τὸ ὄνομα Φεραῖος, ὅπερ, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, οὐδέποτε ἐχρησιμοποίησεν ὁ Ρήγας, ἔχει τὴν ἀρχὴν εἰς

(1) Χριστοφόρου Περραιβοῦ, Ἀπομνημονεύματα πολεμικά, τ. 1—2, Ἀθήναι 1836. Τὰ περὶ Ρήγα εἰς τὸν πρόλογον.

(2) Αὐτόθι, σελ. η' ὑπόσημ. Εἰς τὴν κολὰ ἀργότερον καὶ εἰς βαθύτατον γῆρας ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Χρ. Περραιβοῦ μικρὰν μονογραφίαν (σύντομος βιογραφία τοῦ ἀοιδήμου Ρήγα Φεραίου τοῦ Θεσσαλοῦ, ἐν Ἀθήναις 1860) ὁ Ρήγας ὀνομάζεται πλέον Φεραῖος χωρὶς καμμίαν ἐξήγησιν. Ἦδη, παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ ἐπιβάλλεται ἡ ἐπίκλησις αὕτη.

(3) Λάμπρου—Λεγρώνδ, ὡς ἀνωτ. σελ. 66 καὶ 178.

τὴν ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου Περραιβοῦ αὐθαίρετον ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον μεταβολὴν τοῦ ὀνόματος Βελεστινλῆς. Πρὸ τῆς κατὰ τὸ 1836 δημοσιεύσεως τῶν «Πολεμικῶν ἀπομνημονευμάτων» τοῦ Περραιβοῦ, οὐδεὶς εἶχε καλέσει τὸν Ρήγαν «Φεραῖον». Οἱ ἀπομνημονευματογράφοι καὶ χρονικογράφοι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, πλὴν τοῦ παλινωδοῦντος Φιλήμονος⁽¹⁾, ὁ Ρίζος Νερουλός⁽²⁾, ὁ Ξάνθος⁽³⁾, ὁ Μαργαρίτης⁽⁴⁾, ὁ Νικ. Ὑψηλάντης⁽⁵⁾ κλπ. ἀποκαλοῦσιν αὐτὸν ἀπλῶς Ρήγαν⁽⁶⁾. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀρχίζει ἡ σύγχυσις περὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα, ὃν ἄλλοι Βελεστινλῆν καὶ ἄλλοι Φεραῖον ἐπονομάζουσι. Τινές, ὅπως ὁ βιογράφος του Παπαδόπουλος Βρετός, τὸν ὀνομάζουσι «Ρήγαν Φεραῖον ἢ Βελεστινλῆν» θέτοντες οὕτω ἑαυτοὺς ἐν τάξει καὶ ὡς πρὸς τὰς δύο ἐκδοχάς⁽⁷⁾.

Ἡ ἀγνοία αὐξάνει τὴν σύγχυσιν καὶ ὀδηγεῖ ἐνλίπε εἰς κωμικὰ ἐπεισόδια. Ἐπὶ παραδείγματι, ὅταν ὁ ποιητὴς Γεώργιος Ζαλοκώστας ὑπέβαλε, τῷ 1852, εἰς τὸν Ράλλειον ἀγῶνα τὸ ποίημά του «τὸ στόμιον τῆς Πρεβέζης», ἡ ἐπιτροπὴ, μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπικρίσεων, ἐφ' ὧν ἐβασίσθη πρὸς μὴ ἀπονομὴν τοῦ βραβείου, προέταξε καὶ τὴν παρατήρησιν, ὅτι εἰς μίαν στροφὴν ὠμίλει περὶ «Ρήγα Βελεστίνου» ἐν ᾧ ὀρθὸν ἦτο νὰ ὀνομάζη αὐτὸν «Ρήγαν Βελεστίνιον». Ὁ Ζαλοκώστας, δημο-

(1) Ὁ Ἰω. Φιλήμων, εἰς μὲν τὸ «Δοκίμιον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, Ἀθ. 1834», σελ. 90 κ. ἐξ., ὅτε δὲν εἶχον εἰσέτι ἐκδοθῆ τὰ «Πολεμικὰ ἀπομνημονεύματα» τοῦ Περραιβοῦ, ἐπονομάζει τὸν Ρήγαν «Βελεστινὸν» ἐκφράζων μάλιστα, ὅπως παραδόξως τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Ρήγας ἐπροτίμησε τὴν ἐπίκλησιν ταύτην ἀπὸ τὴν τοῦ Φεραίου, ἵνα μὴ ὑπενθυμίξη τὸν τύραννον τῆς ἀρχαιότητος Ἀλέξανδρον Φεραῖον. Ἀλλ' εἰς τὸ «Δοκίμιον περὶ ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως» (Ἀθ. 1859) τ. 2ος σελ. 10, λησιμονεῖ τὴν ἠτιολογημένην ταύτην ἐπίκλησιν, ἀσχολούμενος μὲ τὸν «Ρήγαν Φεραῖον».

(2) *Rizo-Neroulo*, Cours de littérature grecque moderne, Genève 1828, σελ. 45 καὶ 179.

(3) Ἐμμ. Ξάνθου, Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, Ἀθ. 1845, σελ. 1.

(4) Κ. Μαργαρίτη, Σύντομά τινα ἀπομνημονεύματα τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, Ἀθ. 1853 (σελ. 5: Ὁ Ρήγας ἐκ Βελεστίνης τῆς Θεσσαλίας ὀρμώμενος).

(5) Νίκο. Ὑψηλάντι, Mémoires (publiés par Gr. Cambouroglou), Ath. s. d., σελ. 97.

(6) Ἐν τούτοις, τινὲς γράψαντες ἀργὰ τὰ ἀπομνημονεύματά των, ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν τῆς μετὰ τὸν Περραιβὸν καθιερωθείσης συνηθείας προσθέτοντες τὴν ἐπίκλησιν Φεραῖος. Ν. Σηληιάδου, Ἀπομνημονεύματα, τ. 1—3, Ἀθ. 1851, τ. Α' σελ. 2. Μ. Οικονόμου, Ἱστορικὰ ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας, Ἀθ. 1873, σελ. 58.

(7) Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρετοῦ, Νεοελληνικὴ Φιλολογία... τ. 1—2, Ἀθ. 1854, εἰς τόμ. 2, σελ. 327.

σιεύων ἀργότερον τὸ ποίημα τοῦτο μετὰ σημειώσεων πρὸς ἀπάντησιν τῶν ἐπικρίσεων τῆς ἐπιτροπῆς, διαμαρτύρεται γράφων «ὁ ἀθάνατος πρωτομάρτυς, ὅστις εἶναι ὁ πατὴρ τοῦ ἀγῶνος καὶ τοῦ Πανεπιστημίου, ὑπεγράφη πάντοτε Ρήγας ὁ Βελεστίνος. Φρονῶ ὅτι ἱεροσυλεῖ ὅστις γράψῃ αὐτὸν Βελεστίνιον»⁽¹⁾. Ἄλλ' ὁ Ρήγας οὔτε «Βελεστίνος» ὡς ἤθελεν αὐτὸν ὁ Ζαλοκώστας, οὔτε «Βελεστίνιος» ὡς παρετήρει ἐπισήμως ἢ ἐπιτροπή, ἀλλὰ «Βελεστινλῆς» ὑπεγράφετο πάντοτε.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, δηλαδὴ μέχρι τοῦ 1860 περίπου, ὅτε συνυπάρχουσι τὰ δύο ὀνόματα, τὸ μὲν Βελεστινλῆς, ὅπερ προέρχεται ἐκ τοῦ δημῶδους ὀνόματος τῆς γενετείρας, χρησιμοποιεῖται μᾶλλον ὑπὸ ἐπιστημόνων καὶ λογίων, τὸ δὲ Φεραῖος, ὅπερ ὀφείλεται εἰς τὴν ἀρχαιολατρείαν τῆς ἐποχῆς, χρησιμοποιεῖται μᾶλλον ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἀναφέρεται κυρίως εἰς συλλογὰς δημῶδων ἁσμάτων, ἐνθα παρεντίθενται καὶ ποιήσεις τοῦ Ρήγα. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οἱ μὲν ἐπιστήμονες καὶ λόγιοι συνεχίζουσιν ὁπωσδήποτε τὴν παράδοσιν, ἣν συναντῶσιν εἰς ἔργα τῆς προεπαναστατικῆς ἢ ἐπαναστατικῆς περιόδου, ὁ δὲ λαὸς, μὴ ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν ἱστορικὴν ἀκρίβειαν, προτιμᾷ τὸ ἑλληνοπρεπὲς καὶ εὔηχον ὄνομα Φεραῖος.

Πάντως, ἀπὸ τοῦ 1860, ὅτε ἐξεδόθη ἡ εἰδικὴ μονογραφία τοῦ Χριστοφόρου Περραιβοῦ «περὶ Ρήγα Φεραίου», τὸ ὄνομα Φεραῖος ἐπικρατεῖ ὀριστικῶς καὶ εἰς τὰς τάξεις τῶν λογίων Ἑλλήνων καὶ τῶν ἱστορικῶν⁽²⁾, λαμβάνον καὶ ἐπίσημον χαρακτῆρα διὰ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὰ σχολικὰ καὶ ἄλλα διδακτικὰ βιβλία. Τὸ ὄνομα Βελεστινλῆς λησιμονεῖται καθ' ὀλοκληρίαν τόσον παρὰ τῷ λαῷ, ὅσον καὶ παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ διανοήσει. Οὐχὶ δ' ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιβολὴν τοῦ

(1) Γεωργ. Ζαλοκώστας, *Τὰ ἅπαντα*, Ἀθ. 1859, σελ. 88.

(2) Κων. Σάθα, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*. . . Ἀθ. 1868, σελ. 529 κ. ἔξ.

Ἀναστ. Γούδας, *Βίοι παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεπεστάτων ἀνδρῶν*, τ. 1 - 8, Ἀθ. 1870, εἰς τόμον 2ον, σελ. 123 κ. ἔξ. Δ. Φωτιάδου, *Ὑμνοι τοῦ πρωτομάρτυρος Ρήγα Φεραίου*. . . Ἀθ. 1878. Γ. Θεοφίλου, *Βιογραφία Ρήγα τοῦ Φεραίου*, Λάρισα 1876. Χ. Βαλαμουτοπούλου, *Ρήγας ὁ Φεραῖος*, Ἀθ. 1891. Α. Παπαγάβη, *Histoire littéraire de la Grèce moderne*, Paris 1877, σελ. 114. Ὁ ἱστορικὸς τοῦ Ἑλλην. Ἔθνους Κων. Παπαρηγόπουλος (ἐν τῇ τελευταίᾳ ὑπὸ Ἑλευθερουδάκη ἐκδόσει τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους εἰς τόμον 5ον, μέρος 2ον, σελ. 112), μετὰ τῆς συνήθους διορατικότητος, ἥτις διακρίνει τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον, γράφει ὅτι ὁ Ρήγας ἐπεκλήθη Βελεστινλῆς ἢ Φεραῖος ὡς γεννηθεὶς εἰς Βελεστίνον, τὰς ἀρχαίας Φεράς. Περιοριζόμεθα εἰς τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς, διότι οἱ ξένοι τούτους ἀκολουθοῦσι πιστῶς, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἰδιαιτέρας ἀναζητήσεως.

ὄνόματος Φεραῖος καὶ οἱ Ἕλληνες ποιηταί, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν ποτὲ νὰ ψάλλωσι κατὰ τὰς πατριωτικὰς των ἐξάρσεις, ἰδίως κατὰ τοὺς πανηγυρισμοὺς τῆς 25ης Μαρτίου, τὴν ὑπὲρ ἐλευθερίας ὑψίστην ἐθνικὴν θυσίαν τοῦ «Φεραίου». Ἄλλως τε, οἱ ποιηταί ἔχουσι καὶ ἰδιαιτέρους, προσωπικοὺς θὰ ἐλέγομεν, λόγους προτιμήσεως τῆς λέξεως «Φεραῖος» ἀπὸ ἐκείνης «Βελεστινλῆς» δεδομένου, ὅτι ἡ πρώτη συμβιβάζεται αἰ ἀσυγκρίτως περισσότερον τῆς δευτέρας πρὸς τὸ μέτρον καὶ πρὸς τὸ ὁμοιοκατάληκτον. Τέλος, καὶ αὐτὸ τὸ ἐπίσημον Ἑλληνικὸν κράτος καθιέρωσε τὴν λέξιν ταύτην διὰ τῆς ἀνεγέρσεως, τὸ ἔτος 1871, παρὰ τὰ Προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου, μεγαλοπρεποῦς ἀνδριάντος τοῦ ἐθνομάρτυρος «Ρήγα Φεραίου», εἰς τὸ βῆθρον τοῦ ὁποίου ἐχαράχθη τὸ ὄραϊον ἐπίγραμμα τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου:

Σπέρματ' ἐλευθερίας ὁ Φεραῖος σπεῖρεν αἰοιδός...

Ἡ δὲ παρακειμένη ὁδὸς φέρει ἔτι καὶ σήμερον τὸ ὄνομα «Ρήγα Φεραίου».

Πρῶτος, ἐξ ὧσων γνωρίζομεν, ὁ διαπρεπὴς νεοελληνιστῆς καὶ φιλέλληνα Λιμίλιος Λεγράνδ, τὸ 1891, εἰς τὸν πρόλογον τῶν δημοσιευθέντων Αὐστριακῶν ἐγγράφων περὶ Ρήγα, διεμαρτυρήθη διὰ τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως Φεραῖος ἀντὶ τῆς ὀρθῆς Βελεστινλῆς, γράφας: «...Θὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς ἐμὲ τὸν φιλέλληνα οἱ Ἕλληνες φίλοι μου νὰ ἐκφράσω εὐχὴν τινα; Ἡ εὐχή μου αὕτη εἶνε νὰ ἴδω καταργουμένην τὴν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα προσάρτησιν τοῦ ἐθνικοῦ Φεραῖος. Αὐτὸς ἐκεῖνος οὐδέποτε προσέλαβεν ἐκεῖνο τὸ ὄνομα. Ἡ δὲ συναίσθησις τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ εὐλάβεια ἀπαιτοῦσι νὰ διατηρησῶμεν τοῦ μάρτυρος τούτου τὸ ὄνομα ἐκεῖνο, ὅπερ φέρων ὑπέστη τὸν θάνατον ὑπὲρ πίστεως, πατρίδος, νόμων καὶ ἐλευθερίας, ὡς εἶχεν ἐπιγεγραμμένον ἐπὶ τῆς σφραγίδος του. Τιμὴ λοιπὸν αἰωνία εἰς τὸν Ρήγαν Βελεστινλῆ» (1).

Ὁ Σπυρ. Λάμπρος, συντάξας ὀλίγον ἀργότερον τὴν πρώτην μεθόδικὴν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων τῆς Βιέννης βιογραφίαν τοῦ Ρήγα, ὑπέκων εἰς τὴν δικαίαν εὐχὴν τοῦ Γάλλου φιλέλληνο, ἀπορρίπτει τὸ ὄνομα Φεραῖος, ἀρ' οὗ «ὁ Ρήγας οὐδέποτε προσεπωνόμασεν ἑαυτὸν ἄλλως ἢ Βελεστινλῆν» (2). Ἐκτοτε, τὸ ὄνομα Βελεστινλῆς διεκδικεῖ τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ θέσιν, τοῦλάχιστον εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἱστορικὰ συγγράμματα. Οἱ Ἕλληνες τοῦ παρόντος αἰῶνος ἱστορικοὶ συγγραφεῖς εἴτε γενικωτέρων ἔργων τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς

(1) *Λιμ. Λεγράνδ*, ὡς ἀνωτ. ἐν προλόγῳ σελ. 5'.

(2) *Σπ. Λάμπρος*, Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα, Ἄθ. 1892, σελ. 11.

ιστορίας, εἴτε εἰδικῶν περὶ Ρήγα μονογραφιῶν, χρησιμοποιοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ «Βελεστινλῆς», τινὲς ὅμως ἔξ αὐτῶν ἐμμένουσιν εἰς τὸ ἐκ παραδόσεως παραδεδεγμένον τοῦ Φεραίου (¹). Πάντως, βαθμηδὸν ἡ λέξις Βελεστινλῆς ἐπικρατεῖ καὶ αὐτὴ δὲ ἡ φιλολογία υἱοθετεῖ αὐτὴν ὀριστικῶς ὡς ἀποδεικνύει τελευταίως ἐκδοθὲν θεατρικὸν ἔργον (²).

Ἐν τούτοις, κατὰ παράδοξον ἀληθῶς συγκυρίαν, τὸ ὑπὸ τῶν λατρῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος εἰσαχθὲν Φεραῖος κατέστη ἤδη δημῶδες. Ἐχαράχθη κατὰ τὸν διαρρέυσαντα χρόνον τόσον βαθύως εἰς τὴν λαϊκὴν συνείδησιν, ὥστε ὁ ἑλληνικὸς λαὸς οὐδόπως ἄλλως θέλει νὰ γνωρίξῃ τὸν πρωτομάρτυρα ἥρωα τῆς ἐλευθερίας του ἢ ὡς «Ῥήγαν Φεραῖον». Οὕτως, ἱστορικοὶ καὶ λόγιοι, χρησιμοποιοῦντες εἰς τὰ συγγράμματά των τὸ ὀρθὸν «Βελεστινλῆς», ἀπευθιγόμενοι πρὸς τὰς λαϊκὰς μάζας, εἴτε διὰ διδακτικῶν συγγραμμάτων, εἴτε δι' ἐθνοπλαστικῶν καὶ πανηγυρικῶν ὁμιλιῶν, ἐπανέρχονται εἰς τὴν ἐπίκλησιν «Φεραῖος» διὰ νὰ μὴ προσκρούσωσιν εἰς τὸ λαϊκὸν συναίσθημα!

Ἐκ τούτων πάντων ἀποδεικνύονται τρεῖς τινά: 1ον) Ὁ πρωτομάρτυς τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἀπεκάλει ἑαυτὸν πάντοτε, μετὰ τὴν ἐκ Θεσσαλίας ἀναχώρησιν καὶ μέχρι τοῦ θανάτου του, «Ῥήγαν Βελεστινλῆν». Τὸ ὀνοματεπώνυμον τοῦτο ἐχρησιμοποιοῦσε τόσον εἰς τὰς ἰδιωτικὰς, ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐπισήμους ἐμφανίσεις του, ὡς καὶ εἰς ὅλα τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, οὐχὶ ὡς φιλολογικὸν ψευδώνυμον, ἀλλ' εἰς πᾶσαν ὑποδήλωσιν τῆς ταυτότητός του. Ὑπὸ τὸ ὀνοματεπώνυμον τοῦτο ἐγνώρισαν αὐτὸν πάντες οἱ σύγχρονοι καὶ ἐπληροφορήθησαν κατὰ παράδοσιν τὰ τῆς δράσεως τούτου οἱ μετέπειτα ἐν Ρουμανίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ ζήσαντες Ἕλληνες. 2ον) Τὴν ἐπίκλησιν Φεραῖος οὐδέποτε ἐχρησιμοποίησεν οὗτος. Εἰσαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ κατ' ἑξελληνισμὸν τοῦ Βελεστινλῆς, καὶ χάρις εἰς τὸ κῦρος τοῦ μόνου ἐπιζῶντος

(¹) Στωϊκοῦ, Βιογραφία Ρήγα τοῦ Βελεστινλῆ εἰς «Προμηθεῖα» Βόλου, 1894. Κ. Ἀμάντου, ὡς ἄνωτ. καὶ εἰς «Ἑλληνικά» τ. 5, σ. 39—60. Φ. Μιχαλοπούλου, Ρήγας Βελεστινλῆς, Ἀθ. 1930. Μαυριάκου, Ρήγας Βελεστινλῆς ὁ Θεσσαλός, Ἀθ. 1935. Τ. Πιπινέλη, Πολιτικὴ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, Παρίσι 1928, σελ. 91. Ὁ Π. Καρολίδης (Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Ἀθ. 1925, σελ. 629) ἐμμένει εἰς τὴν ἐπίκλησιν Φεραῖος. Ἐπίσης ὁ Κλ. Νικολαΐδης (Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Ἀθ. 1928, σελ. 246), ὁ Γ. Κορδάτος (Ὁ Ρήγας Φεραῖος καὶ ἡ ἐποχὴ του, Ἀθ. 1931) καὶ ὁ Εὐλ. Κουρίλας (Ὁ Ρήγας Φεραῖος καὶ τὰ ἀνέκδοτα ποιήματά του. . . εἰς «Θεσσαλικὰ Χρονικά» τ. 3, Ἀθ. 1933). Τινὲς τῶν συγχρόνων ἱστοριογράφων, ὡς ὁ Δ. Κόκκινος (Ἱ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, τ. 1, σ. 90, καὶ ὁ Δημ. Πικρακάκος (Κοινοβουλευτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, σελ. 103), περιορίζονται εἰς τὴν λέξιν «Ῥήγας».

(²) Βασ, Ρώτα, Ρήγας Βελεστινλῆς, τραγωδία, Ἀθ. 1938.

συναγωνιστοῦ τοῦ Ρήγα, ἐπεβλήθη ἐν ἀρχῇ ὡς ἑλληνοπρωπεστέρα μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῶν λογίων, βαθμηδὸν δέ, ὡς εὐηχοτέρα καὶ ἔθνικωτέρα, μεταξὺ τῶν λαϊκῶν μαζῶν. 3ον) Ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως καὶ δημοσιεύσεως τῶν ἐγγράφων τῆς Βιέννης, ἐξ ὧν ἀπεδείχθη πασιφανῶς, ὅτι ὁ Ρήγας μέχρι τῶν τελευταίων στιγμῶν τῆς ζωῆς του ἐκάλει ἑαυτὸν «Βελεστινλῆν», οἱ λόγοι καὶ οἱ ἐπιστήμονες ἐπανέρχονται βαθμηδὸν καὶ ὀρθῶς εἰς τὴν ἐπίκλησιν ταύτην, ἐν ᾗ ἢ τοῦ «Φεραίου», καταστάσα δημῶδης, διατηρεῖται ζῶσα παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ.

Ὡς ἀμεσῶς συνέπεια πάντων τῶν ἀνωτέρω, γεννῶνται πλεῖστα ὅσα ἐρωτήματα, ἅτινα συνοψίζομεν: Διατὶ ὁ Ρήγας, ἀναχωρῶν ἐκ Θεσσαλίας καὶ κατ' ὅλην τὴν μετέπειτα περιπετειώδη ζωὴν του ἐπωνόμαζεν ἑαυτὸν «Βελεστινλῆν», ὅπερ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι οἰκογενειακὸν ὄνομα, ἀλλ' ὑπεδήλου ἀπλῶς τὴν ἐκ Βελεστίνου καταγωγὴν; Ποῖος λόγος τὸν ὤθησεν, ὅπως οὐχὶ μόνον ἐγκαταλείρη τὸ ἀκριβὲς ὀνοματεπώνυμόν του, ἀλλ' οὐδὲ κἄν νύξιν περὶ αὐτοῦ νὰ κάμη ποτὲ εἰς πρόσωπα τοῦ ἰδίου αὐτοῦ περιβάλλοντος;

Τὴν ἐξήγησιν δέον νὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τοὺς λόγους, οἵτινες ὤθησαν τὸν Ρήγαν πρὸς τόσον πρόωρον μετανάστευσιν ἐκ Θεσσαλίας, ἔνθα οὐδ' ἐπειράθη ποτὲ νὰ ἐπανέλθῃ. Ὁ καθηγητὴς Νικ. Πολίτης, ἐπισκεφθεὶς τὴν Θεσσαλίαν, συνέλεξεν ἐπιμελῶς τὰς σωζομένας περὶ Ρήγα παρὰ τῷ λαῷ παραδόσεις⁽¹⁾. Κατὰ τὰς τοπικὰς ταύτας παραδόσεις, ὁ Ρήγας, νεαρῶτατος ἀκόμη διδάσκαλος, μὴ ὑποφέρων τὴν ἀγριότητα καὶ τὰ βασανιστήρια τῶν δυναστῶν, ἐφόρευεν ἐξ αὐτῶν ἓνα, ὅστις τὸν ἐξηνάγκαζεν εἰς ἐπὶ τῶν ὄμων μεταφορὰν ἀπὸ τῆς μιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ εἰς τὴν ἄλλην. Μετὰ τὸν φόνον αὐτόν, ὁ Ρήγας ἐγκατέλειπεν ἐν βίᾳ τὸν πατρικὸν οἶκον καὶ μετηνάστευσε λάθρα, ἵνα ἀποφυγῇ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ὅστις τοῦ ἐπεφυλάσσετο, ἐὰν συναλαμβάνετο. Καὶ εἶναι μὲν ἀλήθεια, ὅτι ἡ παράδοσις αὕτη συνελέγη πολὺ ἀργά, ἓνα περίπου αἰῶνα ἀργότερον, ὁπότε ἡ λαϊκὴ συνείδησις ἐφέρετο εὐκόλως πρὸς δημιουργίαν θρύλων σχετικῶν πρὸς τὸν ἔθνομάρτυρά της. Ἐν τούτοις, παρεμπερῆ τινα παράδοσιν ἀνευρίσκομεν εἰς ποίημα τοῦ Γ. Ζαλοκώστα, συντεθὲν τριάκοντα ὅλα ἔτη πρὸ τῆς τοπικῆς ἐρεῦνης τοῦ Πολίτου. Εἰς τὸ ποίημα τοῦτο ὁ Ζαλοκώστας παριστᾷ τὸν Ρήγαν ὡς μὴ δυνάμενον νὰ ὑποφέρῃ τὰς ἀγγαρείας καὶ τὰ βασανιστήρια τῶν Τούρκων καὶ ἐγκαταλείποντα λαθραίως τὴν γενέ-

(1) Ν. Πολίτου, Ἡ νεότης τοῦ Ρήγα, ἐν τῇ «Ἐστία» τόμ. 19 (1885), σελ. 13 κ. ἔξ.

τειραν μὲ ράσον καλογήρου καὶ μεθ' ὄρκου, ὅτι θὰ ἀφιέρωνε τὴν ζωὴν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος (¹).

Ὅτι ἡ ἐσπευσμένη, ὅσον καὶ μυστηριώδης μετανάστευσις τοῦ Ρήγα ἐκ Θεσσαλίας, καὶ ἡ μακρὰ περιπλάνησις ἕως ὅτου ἀνευρεθῶσιν ἀσφαλῆ αὐτοῦ ἴχνη ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τὸ νέον πλέον ὀνοματεπώνυμον, ὀφείλονται εἰς ἔκτακτόν τι γεγονός συγκρούσεως καὶ πιθανώτατα φόνου Τούρκου, εἰκάζεται καὶ ἐκ τῆς ὅλης μετέπειτα πολιτείας αὐτοῦ. Ὁ Ρήγας μολονότι δὲν ὠμίλει ποτὲ περὶ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ζωῆς αὐτοῦ, δὲν παρέλιπεν εὐκαιρίαν ὅπως περιγράψῃ διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων τοὺς Τούρκους τῆς Θεσσαλίας, καὶ δὴ τοὺς τοῦ Βελεστίνου, ἐναντίον τῶν ὁποίων εἶχε χαραχθῆ εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀσπονδὸν μῖσος. Ἐν μᾶ ὑποσημειῶσει τοῦ «Νέου Ἀναχάρσιδος» γράφει: «Οἱ συχνοὶ φόνοι κατὰ τῶν Χριστιανῶν ὁποῦ γίνονται τὴν σήμερον ἐδῶ [δηλ. εἰς τὸ Βελεστῖνον] ἤθελον ἐρημιῶσαι ἐξ ὀλοκλήρου αὐτὴν τὴν πόλιν, ἂν αἱ φυσικαὶ χάριτές της δὲν ἤθελον τοὺς ἀναγκάζει νὰ ὑπομένουν ὅλα, διὰ νὰ ἀρήσῃσι καὶ τὰ κόκκαλά των ἐκεῖ ὁποῦ ἐτάφησαν καὶ οἱ προπάτορές των» (²). Ὁ δὲ Χριστόφορος Περραιβὸς γράφει: «Ὅσαίς συνέπιπτε λόγος περὶ τυραννίας τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Ὀθωμανῶν, ὁ Ρήγας ἀπέδιδε τὰ πρωτεῖα τῆς βαρβαρότητος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πατρίδος του, Βελεστίνου, προσέλεγε δὲ ἀστεϊζόμενος: «τὰ γουρούνια τοῦ Βελεστίνου ἔχουν σουρλὰν (προβοσκίδα) χοντροτέρον, καὶ δόντια σουβλερώτερα» (³).

Ἄν ἐπομένως ἡ μετανάστευσις αὐτοῦ ὀφείλετο εἰς ἐπεισόδιόν τι μετὰ τῶν Τούρκων, ἦτο φυσικόν, ὅπως μεταλλάξῃ τὸ ὀνοματεπώνυμον, δεδομένου, ὅτι ἐπὶ μακρὸν χρόνον παρέμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ κατόπιν ἐν Μολδοβλαχίᾳ, ἐνθα θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συλληφθῆ, ἐὰν ἀνεκαλύπτετο ὑπὸ τὸ πραγματικὸν οἰκογενειακὸν ὄνομα. Ἀργότερον ὅμως, ὅταν παρῆλθον πολλὰ ἔτη καὶ τὸ ἐπεισόδιον ἢ τὸ ἀδίκημα θὰ εἶχε λησμονηθῆ, ὅταν ἰδίως ἐγκατεστάθῃ ἐν Αὐστρίᾳ, ἐνθα

(¹) Γ. Ζαλοκώστα, ὡς ἀνωτ. σελ. 277: ὁ ἀσπασμὸς τῆς ΚΕ' Μαρτίου (τῷ πολυδακρύτῳ μάρτυρι Ρήγα). Ἄξιον σημειώσεως εἶναι τοῦτο, ὅπερ εἶχε διαφύγει τὴν προσοχὴν μέχρι τῆς στιγμῆς: ὁ Γ. Ζαλοκώστας συνέθεσε τὸ ποίημα τοῦτο κατὰ τὸ ἔτος 1855 ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ του εἰς Ἀθήνας μετὰ μακρὰν διαμονὴν εἰς τὰ σύνορα τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ἀξιωματικοῦ τοῦ οἰκονομικοῦ, λόγῳ τῶν τότε τεταμένων σχέσεων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Εἶναι ἐπομένως πιθανώτατον, ὅτι τὸ ποίημα τοῦτο περιλαμβάνει ἀπηχῆσεις παραδόσεων συλλεγεῖσῶν ἐπιτοπίως.

(²) Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ρήγα μετάφρασιν τοῦ «Ἀναχάρσιδος» (ὡς ἀνωτ.) σελ. 133 ὑποσημ.

(³) Χριστ. Περραιβοῦ, Βιογραφία... σελ. 7 ὑποσημ.

οὐδένα κίνδυνον διέτρεχεν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, διατί ἐξακολουθεῖν νὰ καλύπτῃ διὰ τοῦ πέπλου τοῦ μυστηρίου τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα καὶ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ζωὴν αὐτοῦ; Ἄλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι εὐεξήγητον. Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, ὁ Ρήγας ἤρξατο τῶν συνωμοτικῶν συνεννοήσεων καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν σχεδίων. Ἄν τὰ σχέδια ταῦτα ἀνεκαλύπτοντο, ἢ, μόλις ἐκήρυσσε τὴν ἐπανάστασιν ἀπὸ τὴν Μάνην καὶ τὸ Σοῦλι, ὡς ἐσχεδίαζε⁽¹⁾, ἂν ἐγίνετο εἰς τὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς γνωστὸν ποῖος ἀκριβῶς ἦτο, οἱ συγγενεῖς, ἴσως καὶ οἱ λοιποὶ συμπατριῶται αὐτοῦ ἐν Βελεστίνῳ, θὰ κατεκρεουργοῦντο ἀσφαλῶς ἐξ ἀντεκδικήσεως καὶ αἱ περιουσίαι αὐτῶν θὰ ἐδημεύοντο. Ἦτο λοιπὸν φυσικόν, ὅπως ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐκ Θεσσαλίας ἀναχωρήσεως καὶ ἰδίως μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἀπελευθερωτικῶν σχεδίων, ἔτι δὲ περισσότερον μετὰ τὴν ἐν Βιέννῃ σύλληψίν του, ἀποσιωπήσῃ πᾶν ἔχον σχέσιν πρὸς τὴν οἰκογενειακὴν αὐτοῦ προέλευσιν. Βεβαίως, τὸ ἐπώνυμον Βελεστινλῆς, ὅπερ ἀσυνέτως πως ἐξέλεξε, προδίδον τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς, θὰ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ τὰς ἀστυνομικὰς καὶ ἀνακριτικὰς ἀρχὰς εἰς ἀνακάλυψιν καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. Ἄλλὰ πρέπει νὰ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν ὅλως πρωτόγονον καὶ μέχρις ἀναρχίας φθάνουσαν ἀπὸ διοικητικῆς καὶ δικαστικῆς ἀπόψεως τότε κατάστασιν ἐν τῷ Τουρκικῷ κράτει⁽²⁾.

Καὶ ἤδη θέλει ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς τὸ αἴνιγμα τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνοματεπωνύμου τοῦ Ρήγα. Ἐν πρώτοις, τὸ «Ρήγας» εἶναι ἐπώνυμον, οἰκογενειακὸν δηλαδὴ ὄνομα τοῦ ἐθνομάρτυρος ἢ τὸ προσωπικὸν βαπτιστικὸν αὐτοῦ ὄνομα; Ἢ μήπως δὲν εἶναι οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ ἄλλο, ἀλλ' εἶναι καὶ τοῦτο δάνειον ὅπως καὶ τὸ «Βελεστινλῆς»; Αἱ σύγχρονοι πηγαὶ οὐδόλως μᾶς διαφωτίζουν. Μία ἐξ αὐτῶν, θεωρουμένη ὡς ρίπτουσα φῶς, σπεῖρει ἔτι μᾶλλον τὴν σύγχυσιν. Ὅταν ὁ Ρήγας συνελήφθη ἐν Τεργέστη καὶ ἀπεπειράθη νὰ αὐτοκτονήσῃ, ἐμπήγων εἰς τὴν κοιλίαν του μαχαιρίδιον, προφανῶς ἵνα ἀποφύγῃ τὰς βασανιστικὰς ἀνακρίσεις σκοπούσας τὴν ἀποκάλυψιν σχεδίων καὶ συνωμοτῶν, παρέμεινε πολλὰς ἡμέρας κλινήρης ὑπὸ αὐστηρὰν φύλαξιν, ἕως ὅτου καταστῆ δυνατὴ ἢ εἰς Βιέννην μεταφορᾶ. Ἐν τῇ κλίνῃ τῆς ἀγωνίας εὐρισκόμενος, κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ τὴν προσοχὴν τῶν

(1) Βλ. τὸ προαναφερθὲν ἐμὸν ἔργον «Rhigas Velestialis», σελ. 119.

(2) Ἐν τούτοις, κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Ν. Πολίτου (ἐνθ. ἄνωτ.) συλλεγείσας τοπικὰς παραδόσεις, οἱ Τούρκοι τοῦ Βελεστίνου, πληροφορηθέντες τίς ἦτο ὁ ἐν Βιέννῃ συλληφθεὶς συνωμότης, ὁ διανοηθεὶς τὴν συντριβὴν τῆς αὐτοκρατορίας, κατεκρεοῦργησαν τὰ ἐπιζῶντα τότε μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ Ρήγα, ἴτοι τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἀσήμω, τὸν σύζυγον ταύτης Ἀντώνιον Κώστογλου καὶ τὸν υἱὸν των.

φρουρῶν καὶ (πιθανώτατα μέσῳ τοῦ Ἑλληνοῦ ἱερέως, ὃν εἶχε ζητήσει πρὸς ἑξομολόγησιν καὶ θείαν μετάληψιν) ἐπέτυχεν ὅπως ἀποστείλῃ πρὸς τὸν ἐν Τεργέστη Γάλλον πρόξενον Μπρεσσέ ἐν σημείωμα, δι' οὗ ἐξήτει τὴν προστασίαν τούτου, ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἄλλοτε διερμηνέως τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Γαλλικοῦ προξενείου καὶ τοῦ κομιστοῦ ἐπιστολῶν πρὸς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ στρατηγὸν Βοναπάρτην. Δυστυχῶς, τὸ ἰδιόχειρον τοῦτο σημείωμα τοῦ Ρήγα, ὅπερ θὰ μᾶς διεφώτιζε τοῦλάχιστον περὶ τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ, δὲν διεσώθη. Διεσώθησαν ὅμως εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Τεργέστης καὶ τῆς Βιέννης, ἀφ' ἑνὸς ἐν ἔγγραφον τοῦ προξένου Μπρεσσέ πρὸς τὸν Διοικητὴν τῆς Τεργέστης, δι' οὗ οὗτος ἐξήτει πληροφορίας ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Ρήγα, ἀφ' ἑτέρου μὲν ἐκθέσις τοῦ ἰδίου καὶ ἐπὶ τῆς ἰδίας ὑποθέσεως πρὸς τὸν ἐν Βιέννην προϊστάμενον αὐτοῦ πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας στρατηγὸν Βερναδότην⁽¹⁾. Καὶ εἰς τὰ δύο ταῦτα ἐπίσημα ἔγγραφα, ὁ Μπρεσσέ ὀνομάζει τὸν Ρήγαν «Antoine Rhigas Velustinlis»⁽²⁾.

Πόθεν λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Γάλλος πρόξενος ὀνομάζει τὸν Ρήγαν Ἀντώνιον; Μήπως ὁ Ρήγας ὑπέγραψεν οὕτω εἰς τὸ σταλὲν σημείωμα; Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διατί ὁ Ρήγας δὲν εἶχε ποτὲ ἕως τότε ἀπὸ τῆς ἐκ Θεσσαλίας ἀναχωρήσεώς του, δηλαδὴ ἐπὶ μίαν καὶ πλεον εἰκοσαετίαν, χρησιμοποίησιν τὸ ὄνομα «Ἀντώνιος», ὅπερ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀνευρίσκομεν; Καὶ πῶς ἐσκέφθη νὰ ἐπανεύρῃ τοῦτο εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν τὰ ἐπαναστατικὰ αὐτοῦ σχέδια εἶχον ἀποκαλυφθῆ, αὐτὸς δὲ ἀγωνιῶν ἐν ἀπομονώσει εἶχε πᾶν συμφέρον, ὅπως μὴ γνωσθῆ τὸ ἀκριβὲς οἰκογενειακὸν ὄνομα; Ἴθι θὰ προσέθετε διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς προστασίας τοῦ Γάλλου προξένου ἐν ὄνομα, ὅπερ δὲν εἶχε ποτὲ ἕως τότε χρησιμοποίησιν, τόσον εἰς τὰς ἐπαναστατικὰς του συνεννοήσεις, ὅσον καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικόν, τὸν δημόσιον καὶ τὸν φιλολογικόν του βίον;

Ὁ Σπ. Λάμπρος ἐκφράζει τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἴσως τὸ ὄνομα Ἀντώνιος ἀπεδόθη εἰς τὸν Ρήγαν ὑπὸ τοῦ Μπρεσσέ ἐκ συγχύσεως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ συμμαρτυρήσαντος Ἀντωνίου Κορωνιοῦ⁽³⁾. Ἦν

(1) Βλ. ἐπὶ τὸ προχειρότερον συνηγμένα τὰ σχετικὰ κείμενα τῆς σχετικῆς πρὸς τὸν Ρήγαν ἀλληλογραφίας τοῦ Μπρεσσέ εἰς τὸ προαναφερθὲν ἔργον μου «Rhigas Velustinlis» σελ. 149—151. Σημειωτέον, ὅτι ὁ Ρήγας, κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκ Τεργέστης εἰς Βιέννην μεταφορᾶς του, ἀπέστειλε καὶ ἄλλο σημείωμα πρὸς τὸν πρόξενον Μπρεσσέ. Τοῦτο ὅμως κατεσχέθη ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν ἀρχῶν καὶ ἀπλῶς ἀναφέρεται ὡς ἐν ἐπὶ πλεον ἐνοχοποιητικὸν στοιχεῖον.

(2) Ἀκριβέστερον «Vilvestinlis», ἀλλ' ἄνευ ἀμφιβολίας, πρόκειται περὶ ἑλαφρῶς, ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ γραφέως, μεταβολῆς τῆς λέξεως Βελεστινλῆς.

(3) Σπ. Λάμπρου, Ἀποκαλύψεις... σελ. 99.

ὑπόθεσιν ταύτην ἐνισχύομεν διὰ τοῦ ἐπιχειρήματος, ὅτι ὁ Ἀντώνιος Κορωνιὸς ἦτο κάτοικος Τεργέστης καὶ εὐυπόληπτος ἐκεῖ ἔμπορος, ἔτι δὲ εὗρίσκετο ἐν μυστικῇ ἐπαρῇ μετὰ τῶν Γάλλων ἐπαναστατῶν, καὶ μέσῳ αὐτοῦ ὁ Ρήγας ἐλάμβανεν εἰδήσεις περὶ τῶν προόδων τοῦ Βοναπάρτου ἐν Ἰταλίᾳ. Ἦτο φυσικόν, ὅπως, ὅταν, ὀλίγον μετὰ τὸν Ρήγαν, συνελήφθη καὶ ὁ Κορωνιός, συγγενεῖς καὶ φίλοι τοῦ τελευταίου τούτου σπεύσωσιν εἰς τὸ Γαλλικὸν προξενεῖον πρὸς ἐπιτυχίαν μεσολαβήσεως. Καὶ ὁ μὲν πρόξενος Μπρεσσέ εἰς οὐδὲν προέβη ἐπίσημον διάβημα διὰ τὸν Ἀντώνιον Κορωνιόν, μὴ δικαιούμενος ἄλλως νὰ πράξῃ τοιοῦτόν τι, προκειμένου περὶ ἐνὸς ἀπλοῦ ἰδιώτου, Τούρκου ὑπηκόου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ρήγαν, ὅστις δὲν ἦτο ἀπλῶς ἀρχηγὸς τῆς στάσεως, ἀλλὰ καὶ ἐφέρετο ὡς διεξάγων ἀπ' εὐθείας συνεννοήσεις μὲ τὸν στρατηγὸν Βοναπάρτην, ἐπὶ πλέον προέτασσε τὴν ἰδιότητα τοῦ ἄλλοτε διερμηνέως τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Γαλλικοῦ προξενείου. Δυνατὸν ὅμως καὶ πιθανὸν εἶναι, ὅτι ἡ Γραμματεία τοῦ προξενείου ἢ συντάξασα τὰ περὶ Ρήγα ἔγγραφα, ἀνέμειξεν ἐκ συγχύσεως τὰ δύο ὀνόματα τῶν ἐγκλειστων Ἑλλήνων συνωμοτῶν, ἢ ἀποκάλυψις τῆς συνωμοσίας καὶ ἡ φυλάκισις τῶν ὁποίων, παρὰ τὴν μυστικότητα τῶν Αὐστριακῶν ἀρχῶν, θὰ ἦτο ἀσφαλῶς τὸ θέμα τῆς ἡμέρας μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τῶν φιλογαλλικῶν κύκλων τῆς Τεργέστης. Οὕτω, ἐκ λιάθους ἐνὸς Γραμματέως καὶ προκειμένου περὶ ξένων ὀνομάτων δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐτέθη τὸ ὄνομα τοῦ Κορωνιοῦ πλησίον τοῦ ὀνοματεπωνύμου τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ, ὑπὲρ οὗ καὶ μόνον ἐγίνετο ἡ ἐπέμβασις. Αὕτῃ εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ ὑπόθεσις ἐπὶ τοῦ ἀποδοθέντος εἰς τὸν Ρήγαν ὀνόματος Ἀντώνιος, ὅπερ ἐξ οὐδεμιᾶς ἄλλης πηγῆς γνωρίζομεν (1).

Μὴ ὑπαρχούσης ἄλλης θετικῆς πηγῆς προσφεύγομεν καὶ πάλιν εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ν. Πολίτου συλλεγείσας ἐπιτοπίως παραδόσεις. Κατ' αὐτάς, ὁ πατὴρ τοῦ Ρήγα ὀνομάζετο Κυριαζῆς, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Μαρία. Ἔῤχε μίαν καὶ μόνην ἀδελφήν, ὀνομαζομένην Ἀσήμω, ἣτις, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, κατεκρεουργήθη μετὰ τοῦ συζύγου καὶ τοῦ τέκνου τῆς εὐθὺς ὡς ἐγνώσθη ἡ συνωμοσία τοῦ Ρήγα. Κατὰ τὴν ἰδίαν πάντοτε παράδοσιν, ὁ πατὴρ τοῦ Ρήγα ἦτο ἐκ τῶν εὐπορωτέρων Ἑλλήνων

(1) Προετάχθη ὡς ἐπιχείρημα ἀντιθέτου γνώμης, ὅτι καὶ ὁ Ἀναστ. Γούδας (Βίοι παράλληλοι. . . τ. 2, σελ. 124), πρὶν ἔτι δημοσιευθῆσι τὰ ἔγγραφα τῆς Βιέννης, ὀνομάζει τὸν Ρήγαν Ἀντώνιον. Ἀλλ' ἤδη, εἰς τὴν Τεργεσταίαν «Κλειῶ» (20 Ὀκτωβρ. 1869) ἐν ἔτος πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἔργου τοῦ Ἀντ. Γούδα, ὁ Κων. Σάββας εἶχε δημοσιεύσει τὸ τότε διὰ πρώτην φορὰν ἀνακαλυφθέν εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Γαλλικοῦ προξενείου Τεργέστης σχετικὸν ἔγγραφο τοῦ Γάλλου προξένου Μπρεσσέ, ἐν ᾧ ὁ Ρήγας φέρεται Ἀντώνιος.

προκρίτων τοῦ Βελεστίνου⁽¹⁾. Ἡ παράδοσις αὕτη εἶνε λίαν δυνατὸν νὰ ἔχη ἱστορικὴν τινα βάσιν. Συλλεγεῖσα ὅμως, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἓνα ὁλόκληρον αἰῶνα μετὰ τὰ ἀπασχολοῦντα ἡμᾶς γεγονότα, εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν εἶχον πλέον ῥιζώσαι εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν οἱ περὶ τὸν ἐθνομάρτυρα θρύλοι, καὶ μὴ ἐπιβεβαιουμένη παρ' οὐδεμιᾶς ἄλλης θετικῆς πηγῆς, δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ βάσιν ἱστορικοῦ συλλογισμοῦ. Ἐν τούτοις, συγγραφεῖς τινες, ἐπὶ τῇ βίῳ καὶ μόνον τῆς παραδόσεως ταύτης καὶ ἄνευ οὐδενὸς ἑτέρου στοιχείου, ἐκάλεσαν Κυριαζῆν τὸν Ρήγαν. Τινὲς δέ, συνδυάσαντες τὴν τοπικὴν παράδοσιν,

(1) Ν. Πολίτου, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 13-16. Ρωμαῖνοι τινὲς ἱστορικοὶ συγγραφεῖς θεωροῦσι τὸν Ρήγαν ὡς καταγόμενον ἐκ τῶν Κουτσοβλάχων τῆς Πίνδου, λαμβανομένων δὲ ὑπ' ὄψιν τῶν ἐπ' αὐτῶν Ρουμανικῶν ἀξιώσεων ἀποκαλοῦσι τὸν Ρήγαν «Ρουμάνον». (Ο) Χένορολ (histoire des Roumains, Paris 1886, τ. 2, σελ. 286) ἀποδίδει εἰς τὸν Ρήγαν τὸ Ρουμανικὸν ὄνομα «Βιλοσχινλιούλ», ἐν ᾧ οὐδέποτε ἀπεκλήθη οὗτος οὕτω, ὁ δὲ διαπρεπὴς ἱστορικὸς καὶ σφιστοὺς διδάσκαλός μου ἐν τῇ Σορβῶννῃ Ν. Jorga χαρακτηρίζει αὐτὸν «Ρουμάνον τῆς Θεσσαλίας». Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος θέματος τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν βλαχοφώνων τῆς Πίνδου, ἐφ' οὗ ἔχομεν διάφορον γνώμην. Περιοριζόμενοι εἰς τὸ θέμα ἡμῶν παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς: 1ον) Καθ' ὅλας τὰς τοπικὰς παραδόσεις, ὁ πατήρ τοῦ Ρήγα ἦτο Ἕλλην πρόκριτος. 2ον) Καθ' ὅλας τὰς πληροφορίας τῶν συγγραφέων τοῦ 18ου αἰῶνος εἰς τὸ Βελεστίνον δὲν κατοικοῦν μονίμως βλαχοφώνοι, ἀλλὰ διεχειμάζον μόνον τοιοῦτοι κατερχόμενοι ἐκ τῆς ὄρεινῆς περιφέρειας τοῦ Περιβολίου, ὡς συμβαίνει ἄλλως τε καὶ σήμερον ἔτι. Ἄλλ' ὁ Ρήγας ἦτο μόνιμος κάτοικος τοῦ Βελεστίνου καὶ αὐτὸ ὀνομάζει ὡς τόπον γεννήσεως καὶ οἰκογενειακῆς καταγωγῆς. 3ον) Εἰς ἡλικίαν δεκαῆξ ἢ δεκαεπτὰ ἐτῶν ὁ Ρήγας ἦτο διδάσκαλος ἑλληνικοῦ σχολείου, πράγμα φυσικῶς ἀδύνατον εἶναι ἢ Ἑλληνικὴ δὲν ἦτο μητρικὴ αὐτοῦ γλῶσσα. 4ον) Δὲν ἔχομεν σαφεῖς πληροφορίες ἂν ἐγνώριζε τὴν Βλαχικὴν γλῶσσαν καὶ οὐδὲν ἄφησε γραπτὸν ἔχον εἰς τὴν Κουτσοβλαχικὴν διάλεκτον. Ἄλλὰ καὶ ἂν ἔτι εἶχε γνώσεις τινὰς τῆς διαλέκτου ταύτης ἀπὸ νεανικῆς ἡλικίας, τοῦτο δὲν θὰ ἀπετέλει ἀπόδειξιν καταγωγῆς. Ὁ Ρήγας ἦτο προικισμένος μὲ ἐκπληκτικὴν ἰδιοφυίαν εἰς τὴν ἐκμάθησιν ξένων γλωσσῶν, κατὰ δὲ μαρτυρίας τῶν χρόνων, εἶχεν ἐκμάθει ἐκτὸς τῶν τεσσάρων κυριωτέρων Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν καὶ τὴν Τουρκικὴν καὶ τὴν Ρουμανικὴν, ἔτι δὲ καὶ τὴν Ἀραβικὴν. Δὲν θὰ ἦτο ἐπομένως παράδοξον ἂν νέος ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ δὴ διδάσκαλος, ζῶν ἐν περιφερείᾳ ἐν ᾗ ἔζων βλαχοφώνοι, εἶχεν ἀποκτήσει στοιχειώδεις τινὰς γνώσεις τῆς Βλαχικῆς γλώσσης.

Ταῦτα μόνον χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας. Ἀληθῶς, ὁ ἀνὴρ, ὅστις δὲν ἔγραψε μίαν λέξιν εἰς ἄλλην γλῶσσαν, πλὴν τῆς μητρικῆς αὐτοῦ ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅστις διεκήρυξε τὰ ἱστορικὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἔπραξε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Ἑθνους, ὁ ἀνὴρ ὅστις ἔκαμε νὰ ἠχήσῃ ἀνά τὰ πέρατα τῆς Ἑλληνικῆς Γῆς ἡ σάλπιγξ τῆς Ἑλληνικῆς ἀναστάσεως «ἐν ὀνόματι τῶν μεγάλων ἡμῶν προγόνων» καὶ τέλος, προσέφερεν ἑαυτὸν ὡς τὸ πρῶτον ἐξιλαστήριον θῦμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως, ὁ ἀνὴρ οὗτος δὲν ἔχει ἀνάγκην γενεαλογικῶν ἐρευνῶν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ.

ἐνθα γίνεται λόγος περὶ Κυριαζῆ, ἀλλ' οὐδεὶς περὶ ὀνόματος Ἄντωνίου καὶ τὰ ἔγγραφα τοῦ Μπρεσέ, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ Ἄντωνίου, ἀλλ' οὐδεὶς περὶ Κυριαζῆ, κατεσκεύασαν ὡς οἰκογενειακὸν ὀνοματεπώνυμον τοῦ ἐθνομάρτυρος τὸ «Ἄντώνιος Κυριαζῆς»!

Ἐπί τινος γεωγραφικοῦ βιβλίου τοῦ 18^{ου} αἰῶνος ἀποκειμένου ἐν τῇ Ἑθν. Βιβλιοθήκῃ Ἀθηνῶν, καὶ ἐν τῷ πρώτῳ λευκῷ φύλλῳ, εἶναι γεγραμμένον διὰ χειρός: «*ῥίγα Κυρίτζη Βελεστινῆ*, αἰτέροισι ποτὲ ἐντὶ καὶ τοῦτο»⁽¹⁾. Ἄν τὸ βιβλίον τοῦτο ἀνῆκεν εἰς τὸν Ρήγαν καὶ ἡ φράσις αὕτη εἶχε γραφῆ διὰ χειρός του δεικνύουσα, κατὰ τὰς συνηθείας τῆς ἐποχῆς τὴν ιδιοκτησίαν του, θὰ εἴχομεν μίαν σχεδὸν ἐπιβεβαίωσιν τῆς τοπικῆς παραδόσεως τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος Κυριαζῆ, ὅπερ ἐν τῇ Θεσσαλικῇ δημῳδίῃ «Κυρίτζης» ἦτο δυνατόν νὰ προσφέρεται. Ἄλλ' ὁ παραλληλισμὸς τῆς γραφῆς ταύτης πρὸς διασωθέντα ἀθηνευστὰ χειρόγραφα τοῦ Ρήγα (ὅστις ἄλλωστε ὑπέγραφε πάντοτε *Ρήγας* καὶ ὄχι *ῥίγας*) δὲν πείθει ὅτι πρόκειται περὶ αὐτογράφου.

Ὁ Σπ. Λάμπρος ἀναφέρει ὅτι ὁ ἐκ Βελεστίνου ἀγωνιστῆς Ἰωάννης Σακελλάριος ἔφερε μετὰ τὸν ἀγῶνα τῆς Παλιγγενεσίας τὸ ὄνομα Φεραῖος, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἐκ τῆς οἰκογενείας του προήρχετο ὁ Ρήγας, ἐκ πατρὸς θεῖος αὐτοῦ⁽²⁾. Ἀλλὰ τῷ 1846, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀνωτέρου ἱερεὺς Γεώργιος Σακελλάριος ὑπογράφεται ἐν συμβολαίῳ «Παπᾶ Γεώργιος Βελεστινῆς». Τὸν ἱερέα τοῦτον πιθανώτατα ὑποδηλοῖ ὁ Ἰκοῦ γράφων, ὅτι εἰς Θεσσαλίαν εὗρισκετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἱερεὺς φέρων τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Ρήγας Σακελλάριος, ἰσχυριζόμενος, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ρήγα⁽³⁾. Ἐκ τῆς ἀλληλουχίας ταύτης συνάγεται, ὅτι οἱ Σακελλάριοι δὲν εἶχον σαφῆ οἰκογενειακὰ στοιχεῖα συγγενείας μὲ τὸν Ρήγαν, οὔτε συνέχιζον τοῦτο κατὰ παράδοσιν, ἀλλ' ἠκολούθουν τὴν κατ' ἐποχὰς παραδεδεγμένην κοινῶς ἐκδοχὴν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐθνομάρτυρος, υἱοθετήσαντες τὴν ἐπίκλησιν Ρήγας πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, τὴν τοῦ Βελεστινῆ κατόπιν καὶ τὴν τοῦ Φεραίου τελικῶς, ὅταν ἐπεκράτησε καιῶς ἡ τελευταία αὕτη. Ἐν γένει δὲ ἡ μεταγενεστέρη ἐμφάνισις Θεσσαλικῶν οἰκογενειῶν διεκδικουσῶν ὡς πρόγονον τὸν Ρήγαν καὶ ἡ εἰς αὐτὸν ἀπόδοσις τοῦ οἰκογενειακοῦ αὐτῶν ὀνόματος, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν καταγωγὴ ἐκ τοῦ ἐθνομάρτυρος ἀπετέλει τίτλον εὐγενείας καὶ ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης,

(1) Τὴν ἐπ' αὐτοῦ προσοχὴν ἐπέστησεν ἐπιστολὴ τοῦ Ι. Σταμν(οπούλου) δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ ἐφημερίδι «Καθημερινῇ» (19 Νοεμβρίου 1937).

(2) Σπ. Λάμπρου, ὡς ἀνωτ. σελ. 97.

(3) Ἰκεν, ὡς ἀνωτ. τόμ. 1ος, σελ. 291.

ένεχει τὸ ὑποβολιμαῖον καὶ δὲν δύναται νὰ ληφθῆ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν, ἐφ' ὅσον δὲν συνοδεύεται ὑπὸ ἱστορικῶν στοιχείων.

Ἐνεξήγητον τῇ ἀληθείᾳ εἶναι, πῶς ξένοι τινὲς ἱστορικοὶ συγγραφεῖς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀπέδωσαν εἰς τὸν Ρήγαν τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα Κωνσταντῖνος⁽¹⁾. Ἦδη, πρὸ αὐτῶν, ὁ Ἰταλὸς ποιητὴς Μερκαντίνι εἶχε δημοσιεύσει ᾠδὴν πρὸς τὸν «Κωνσταντῖνον Ρήγαν Φεραῖον»⁽²⁾. Τὸ Ἑλληνικὸν φιλολογικὸν περιοδικὸν τῆς Βιέννης «Λόγιος Ἑρμῆς» ἀναφέρει ἓνα Ἑλληνα ζῶντα ἐν Βουδαπέστη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ φέροντα τὸ ὄνομα «Κωνσταντῖνος Ρήγας»⁽³⁾. Ὁ Ικεν διερωτᾷται ἐὰν πρόκειται περὶ συγγενοῦς τοῦ Ρήγα Βελεστινλή⁽⁴⁾, ὅπερ ἄλλως τε δὲν εἶναι πιθανόν. Δὲν γνωρίζομεν ὅμως ἂν ἡ ὑπαρξίς τοῦ προσώπου τούτου, τὸ δημοσίευμα τοῦ «Λογίου Ἑρμού» καὶ ἡ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ικεν ἐκφρασθεῖσα ἀπορία ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν σύγχυσιν ταύτην περὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα, σύγχυσιν, ἣτις τελευταίως ᾠδήγησεν εἰς νέαν καὶ ὅλως ἀπροσδόκητον παραχάραξιν τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας. Τῷ 1930, ὁ Δῆμος τῆς Βιέννης, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ ὅπως ἀποπλήνῃ τὸ ἄγος τῆς ὑπὸ τοῦ Καισαρικοῦ καθεστώτος τῶν Ἀψβούργων πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος σχεδὸν αἰῶνος παραδόσεως εἰς τὸ μαρτύριον τοῦ ψάλτου καὶ ἥρωος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ἔδωσεν εἰς μίαν ὁδὸν τῆς πόλεως τὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα. Ἄλλ' εἰς τὴν ἐντειχισθεῖσαν πλάκα, πιθανώτατα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν διαφόρων Γερμανικῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν λεξικῶν, ἅτινα, ἀντιγράφοντα τοὺς παλαιοὺς Γερμανοὺς ἱστορικοὺς, ἔξακολουθοῦσι νὰ ὀνομάζωσι τὸν Ρήγαν Κωνσταντῖνον, φέρεται ὡς «Κωνσταντῖνος Ρήγας - Φεραῖος». Καὶ τοῦτο, ἐνῶ αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ ἐν Βιέννη ἀνευρεθέντα ἔγγραφα ἀπέδειξαν ἀναντιρρήτως, ὅτι ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν ἥρωος οὐδέποτε ἔδωσεν εἰς ἑαυτὸν ἄλλο ὄνομα πλὴν τοῦ «Ρήγας Βελεστινλή»⁽⁵⁾.

(1) *G. Gervinus, Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts, Leipzig 1861* T. 1 - 2 (εἰς τ. 1, σελ. 75). *G. Herzberg, Geschichte Neugriechenlands seit der Erhebung gegen die Porte, Berlin 1879*, τ. I, σελ. 395. *Am. Edmonds, Rhigas Pheraios... London 1890*, σελ. 2.

(2) *Mercantini, Constantino Riga Ferréo, Zante 1851*.

(3) «Λόγιος Ἑρμῆς» τοῦ 1821 σελ. 126.

(4) *Iken*, ὡς ἄνωτ.

(5) Ἡ ὁδὸς Ρήγα εὐρίσκεται εἰς τὴν δυτικὴν συνοικίαν τοῦ 17ου διαμερίσματος Wattgasse, ἡ δὲ ἐντειχισθεῖσα πλάξ φέρει τὸ κείμενον: «Κωνσταντῖνος Ρήγας - Φεραῖος, 1754 - 1798, Ἑλληνα τῆς ἐλευθερίας ποιητής». Τὸ κείμενον τῆς πλάκας ταύτης, ἧς τὰ ἀποκαλυπτήρια ἐγένοντο μετὰ πάσης ἐπισημότητος, παρισταμένης καὶ τῆς ἑλληνικῆς διπλωματικῆς ἀντιπροσωπείας, εἶνε ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἀνακριβές. Ὁ Ρήγας οὔτε Κωνσταντῖνος ὀνομάζεται, οὔτε Φεραῖος

Ταῦτα πάντα πείθουσιν, ὅτι τὸ αἴνιγμα περὶ τὸ οἰκογενειακόν, ἴσως καὶ τὸ βαπτιστικόν, ὄνομα τοῦ Ρήγα μένει, καὶ ἴσως μείνη διὰ παντός, ἄλυτον, ἔλλειπει ἐπαρκῶν θετικῶν στοιχείων. Ἡ δὲ ἀνωτέρω ἔρευνα, γενομένη ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν θεωρητικῶν ἀναζητήσεων τῆς Ἱστορίας, οὐδεμίαν ἔχει πρακτικὴν σημασίαν. Ὁ πρωτομάρτυς τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ὡς «Ρήγας Βελεστινλῆς» ἐμφανίζεται εἰς πάντα τὰ ἔργα του. Ὡς «θεοῦριον τοῦ Ρήγα» ἐγνώρισεν ὁ λαὸς τὸ ἐθνεγεργήριον ἐκεῖνο ἄσμα, ὅπερ συνεκλόνησε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δουλείας καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς σύνθημα τοῦ μεγάλου ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος. Φέροντα τὸ ὄνομα τοῦτο ἐγνώρισαν αὐτὸν οἱ συναγωνισταὶ καὶ συμμάρτυρες. Ὡς Ρήγας Βελεστινλῆς τέλος συνελήφθη ἐνῶν κατήρατο εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα κηρύξη τὸν ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ οὕτω γνωστὸς ἀπήχθη πρὸς τὸ μάρτυριον. Ἐπομένως, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία ἀρκεῖται νὰ γνωρίζῃ ὡς «Ρήγαν Βελεστινλῆν» τὸν θερμουργὸν κήρυκα, τὸν ὑψηπέτην ψάλτην καὶ πρωτοπύρον μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

ἐπονομάζεται. Δὲν ἐγεννήθη ἐν ἔτει 1751, ἀλλ' ἐν ἔτει 1757, ὡς ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν τοιούτων τῶν Βιενναίων ἀρχείων, ἐν οἷς φέρεται κατὰ τὴν ἀπολογίαν τοῦ δηλιώσας, τὸ 1797 ἔτος, ἡλικίαν τεσσαράκοντα ἐτῶν. Τέλος δὲν εἶνε ἀπλῶς ποιητής, ἀλλὰ καὶ μάρτυς τῆς ἐλευθερίας. Ἀναμφιβόλως, ἡ τύχη δὲν εὖνοεῖ τὸν ἐθνομάρτυρα ἡμῶν ἐν Βιέννῃ, ἔτι καὶ σήμερον!